

זכויות בריאות לחירשים ולכבדי שמיעה

חוקר וכותב: גיא לי בן עמי

עורכת: ד"ר נילי קרקו אייל, יו"ר מרכז מזו"ר, בית
הספר למשפטים ע"ש עו"ד שטריקס, המכללה למנהל

עריכה לשונית: אמירה כהן

שנת הוצאה: 2013

תוכן עניינים

2..... חוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996

2..... מטרת החוק.

2..... הזכות לטיפול רפואי

2..... הזכות לטיפול רפואי נאות

2..... הזכות לאוטונומיה ולמידע

3..... הזכות לסודיות

4..... חוק ביטוח בריאות ממלכתי, תשנ"ד-1994

4..... עקרונות החוק.

4..... הזכות לטיפול רפואי

4..... הזכות לבחור בקופת חולים

4..... מעבר מקופת חולים אחת לאחרת

5..... זכות הבחירה בנותן שירותים

6..... זכויות בריאות בעלות חשיבות מיוחדת ללקוי השמיעה ולחירש

6..... איסור הפליה

6..... סודיות רפואית

7-9..... הסכמה מדעת לטיפול הרפואי

10..... טיפול רפואי נאות ברמה רפואית סבירה

11-13..... זכאות לקבלת החזרים עבור רכישת מכשירי שמיעה

14-16..... שתלי שמיעה

17-19..... טיפולים תומכים ללקויי שמיעה

20..... בדיקות שמיעה

21-22..... שירותי תמיכה לתקשורת – סל תקשורת

**** הבהרה:** המושג "לקוי שמיעה" בחוברת מתייחס הן לכבד שמיעה והן לחירש.

חוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996

מטרת החוק

- ✓ מטרת החוק היא לקבוע את זכויות האדם המבקש טיפול רפואי או המקבל טיפול רפואי, ולהגן על כבודו ופרטיותו.

הזכות לטיפול רפואי

- ✓ הזכות לקבל טיפול רפואי נתונה לכל אדם, בהתאם לתנאים ולהסדרים הנהוגים במערכת הבריאות בישראל.
- ✓ במצב חירום רפואי, יקבל אדם טיפול רפואי ללא כל התניה.
- ✓ מטפל או מוסד רפואי לא יפלו בין מטופל למטופל מטעמי דת, גזע, מין, לאום, ארץ מוצא, נטייה מינית, גיל או מטעם דומה אחר.
- ✓ החולה זכאי לקבל טיפול רפואי ברמה מקצועית סבירה.

טיפול רפואי נאות

- ✓ החולה זכאי לטיפול שיינתן תוך יחסי אנוש נאותים.
- ✓ החולה זכאי כי כבודו ופרטיותו יישמרו במהלך הטיפול הרפואי.
- ✓ החולה זכאי לבקש חוות דעת רפואית נוספת. המטפל ו/או המוסד הרפואי יסייעו לחולה במימוש זכות זו.
- ✓ חולה העובר ממטפל או ממוסד רפואי אחד למשנהו, זכאי לשיתוף פעולה בין המטפלים והמוסדות הרפואיים להבטחת המשך הטיפול הנאות בו.

הזכות לאוטונומיה ולמידע

- ✓ החולה זכאי לקבל מידע בדבר שמו ותפקידו של כל אדם המטפל בו.
- ✓ הטיפול הרפואי יינתן אך ורק לאחר שניתנה לכך הסכמת החולה, אלא בהתקיים החריגים הקבועים בחוק.
- ✓ החולה זכאי לקבל את כל המידע הקשור לאבחנת מצבו, למהות הטיפול המוצע, לסיכויי הצלחת הטיפול, לסיכונים הטמונים בטיפול ולטיפולים חלופיים.
- ✓ החולה זכאי לקבל מידע מהתיק הרפואי שלו לרבות העתקי מסמכים המתייחסים אליו, אלא בהתקיים החריגים הקבועים בחוק.

הזכות לסודיות

✓ מידע על אודות החולה והטיפול בו יישמר בסודיות, אלא אם כן החולה הסכים למסירת המידע לאדם אחר או אם התקיימו אילו מהחריגים האחרים הקבועים בחוק.

חוק ביטוח בריאות ממלכתי, תשנ"ד-1994

עקרונות החוק

✓ ביטוח הבריאות הממלכתי יהא מושתת על עקרונות של צדק, שוויון ועזרה הדדית.

הזכות לטיפול רפואי

- ✓ כל תושב זכאי לשירותים, לתרופות ולטיפולים הנכללים בסל שירותי הבריאות הקבוע בחוק.
- ✓ חלק מהשירותים הנכללים בסל שירותי הבריאות כרוכים בתשלום דמי השתתפות עצמית.
- ✓ אי - תשלום דמי ביטוח או פיגור בתשלומים אינם פוגעים בזכות המבוטח לקבל טיפול רפואי, ואינם פוטרים את הקופה מחובתה לספק למבוטח את שירותי הבריאות הכלולים בסל.
- ✓ הטיפול הרפואי יינתן למטופל בתוך זמן סביר ובמרחק סביר ממקום מגוריו.

הזכות לבחור קופת חולים

- ✓ כל תושב שמלאו לו 18 שנים רשאי לבחור קופת חולים אחת שאליה הוא רוצה להשתייך, לפי רצונו.
- ✓ קופת החולים חייבת לקבל כחבר כל תושב המבקש להירשם בה, והיא אינה רשאית להתנות את קבלתו בשום תנאי או לסרב לקבלו מטעם כשלחוא, ובכלל זאת בשל גילו או מצב בריאותו.

מעבר מקופת חולים אחת לאחרת

- ✓ כל תושב זכאי לעבור מקופת חולים אחת לאחרת, ובלבד שהיה חבר בקופת החולים הקודמת 6 חודשים לפחות.
- ✓ המעבר ייעשה באמצעות טופס הודעת מעבר שניתן לרכוש תמורת תשלום בסניפי בנק הדואר.
- ✓ מעבר מקופת חולים אחת לאחרת אינו פוגע בזכויות המבוטח על פי סל שירותי הבריאות.
- ⊖ לפיכך מבוטח הזכאי להטבה מכוח סל שירותי הבריאות, יהיה זכאי להמשיך ולקבלה גם אם עבר לקופת חולים אחרת.
- ⊖ לעומת זאת, למעבר בין קופות חולים עלולה להיות השפעה על היקף זכויותו של המבוטח לקבלת שירותים והטבות מכוח הביטוח המשלים.
- ✓ תושב רשאי לעבור בין קופות חולים פעמיים בשנה בלבד.

זכות הבחירה בנותן שירותים

- ✓ חבר בקופת חולים זכאי לבחור נותן שירותים מבין נותני השירותים של הקופה או מטעמה, בכפוף להסדרי הבחירה של הקופה.
- ✓ על קופת החולים חלה חובה לשמור על רציפות בטיפול הרפואי הניתן למבוטח, גם אם חל שינוי בהסדרי הבחירה של הקופה.

זכויות בריאות בעלות חשיבות מיוחדת לכבד שמיעה ולחירש

איסור הפליה

✓ מטפל או מוסד רפואי לא יפלו בין מטופל למטופל מטעמי דת, גזע, מין, לאום, ארץ מוצא, נטייה מינית או מטעם אחר כיוצא באלה. לפיכך:

⊖ על מטפל חל איסור לסרב לטפל במטופל רק מחמת היותו לקוי שמיעה.

⊖ על מוסד רפואי חל איסור לעכב את הטיפול בלקוי שמיעה, על דרך העדפת מטופל בריא לחלוטין על פניו.

✓ על קופת החולים חלה חובה לקבל כחבר כל תושב, והיא אינה יכולה לסרב לקבל אדם כמבוטח רק מחמת מצבו הרפואי.

⊖ לפיכך, קופת חולים אינה יכולה לסרב לקבל לקוי שמיעה כמבוטח, גם אם משמעות הדבר שהטיפול בו כרוך בעלויות גבוהות מחמת לקותו.

סודיות רפואית

✓ מטפל או עובד מוסד רפואי - ישמרו בסוד כל מידע הנוגע למטופל שהגיע אליהם תוך כדי מילוי תפקידם או במהלך עבודתם.

⊖ לפיכך, אם לצוות המטפל התברר שמטופל הוא לקוי שמיעה, שהוא מאבד את שמיעתו או שהוא

צפוי לאבד את שמיעתו, חלה עליו חובה לשמור מידע זה בסוד. לכן למשל, על המטפל חל איסור למסור מידע זה לבני משפחתו של המטופל ובכלל זה אף לא לבת או לבן הזוג של המטופל/ת, ללא הסכמתו.

הסכמה מדעת לטיפול הרפואי

✓ לא יינתן טיפול רפואי למטופל כשיר, אלא אם כן נתן לכך הסכמה המבוססת על מידע מרצונו החופשי (להלן - הסכמה מדעת).

⊕ לפיכך, במקרה שהמטופל לא נתן את הסכמתו מדעת, למשל לניתוח "כפתורים", אין לבצע בו את הניתוח, גם אם הניתוח עשוי לשפר את שמיעתו במידה נכרת.

✎ חשוב לדעת !

👍 היותו של אדם לקוי שמיעה אינה מעידה על כך שהוא אינו כשיר לקבל החלטות באשר לטיפול הרפואי שינתן לו. לכן, בהעדר נסיבות נוספות המעידות על חוסר כשירות המטופל, חלה על המטפל החובה לקבל את הסכמת המטופל לטיפול הרפואי, גם אם הוא כבד שמיעה ומתקשה בדיבור.

👍 כאשר עסקינן בילד (קטין) הזקוק לניתוח לשם השתלת שתל קוקליארי, יש לקבל את הסכמת ההורים (שהם האפוטרופסים הטבעיים) לניתוח.

👍 סירבו ההורים ללא טעם סביר לביצוע ניתוח לשם השתלת שתל קוקליארי ואי- ביצועו בשלב זה עלול לפגוע בסיכויי הצלחתו בהמשך או למנוע את ביצועו בהמשך, יכול הצוות הרפואי לפנות לבית המשפט בבקשה כי יורה על ביצוע הניתוח.

** כך למשל, כאשר החירשות נגרמת עקב דלקת קרום המוח, יש חשש שהדלקת תגרום להתגרמות שתל השבלול ולאי- יכולת להכניס את האלקטרודה ולפיכך להקטנת הסיכויי הצלחת הניתוח. ההתגרמות יכולה להופיע בתקופה שבין 3- 4 חודשים לאחר הופעת הדלקת, ולכן יש לבצע את הניתוח בפרק זמן זה בלבד. במקרים מסוג זה, סירוב ההורים לביצוע הניתוח ללא טעם סביר, יפגע קשות בסיכויי הצלחת הניתוח בעתיד. לכן, ניתן לפנות לבית המשפט בבקשה שיורה על ביצוע הניתוח על אף סירוב ההורים.

✓ על המטפל למסור למטופל את המידע הרפואי הרלבנטי, בשלב מוקדם ככל האפשר, על מנת לקבל את הסכמתו מדעת לביצוע הניתוח.

⊕ החשיבות שיש למסירת מידע למטופל בשלב מוקדם בולטת, למשל, במקרים של חירשות שנובעת מדלקת קרום המוח (ראה לעיל). במקרים אלה יש כאמור חשיבות לביצוע הניתוח בתוך פרק זמן של 3 – 4 חודשים מהופעת הדלקת. בהתאמה, יש חשיבות קריטית למסירת המידע למטופל על אודות הניתוח, בשלב מוקדם ככל האפשר, וזאת על מנת שניתן יהיה לבצע הניתוח טרם הופעת התגרמות מלאה של האוזן הפנימית.

✓ לשם קבלת הסכמה מדעת ימסור המטפל למטופל מידע רפואי הדרוש לו, באורח סביר, לשם קבלת החלטה אם להסכים לטיפול המוצע. בכלל מידע זה באים פרטי המידע הבאים:

א. האבחנה והפרוגנוזה של מצבו הרפואי של המטופל ;

⊖ כך למשל על הרופא ליידע את המטופל בדבר סוג לקות השמיעה שאובחנה אצלו. לקות שמיעה יכולה להופיע בדרגות שונות, החל בירידה קטנה קלה בשמיעה וכלה בחירשות עמוקה-, ואבחנה זו עשויה להשפיע על סוג הטיפול.

❖ שמיעה תקינה מוגדרת בירידה של בין 15 DB – 0 לעומת ירידה בינונית המוגדרת בירידה של בין DB 71 – 90 (חירש).
45 – 55 (כבד – שמיעה) או לעומת ירידה עמוקה בשמיעה המוגדרת בין 90 – 71 (חירש).

ב. תיאור המהות, ההליך, המטרה, התועלת הצפויה והסיכויים של הטיפול המוצע ;

⊖ כך למשל - רוב כבדי השמיעה שעברו ניתוח להשתלת שתל קוקליארי משתמשים בדיבור ובשמיעה כדרך תקשורת עיקרית. חלק לא מבוטל מסוגל לדבר בטלפון, ורוב הילדים אף מגיעים למערכת החינוך הרגילה. מכאן שהתועלת הטמונה בניתוח זה גבוהה מאוד. לעומת זאת, אם המועמד לניתוח השתלת שתל קוקליארי הוא מבוגר, הלקות בשמיעתו מולדת, הוא איננו נסמך על הערוץ השמיעתי והוא לא פיתח שפה דבורה - התועלת מהשתל קוקליארי צפויה להיות מוגבלת מאוד. במקרים אלה, יש להבהיר עובדה זו למטופל, טרם שייתן את הסכמתו לניתוח.

ג. הסיכונים הכרוכים בטיפול המוצע, לרבות תופעות לוואי, כאב ואי-נוחות ;

⊖ כך למשל בניתוח להשתלת שתל השבלול טמונים סיכונים כלליים בדומה לאלה הקיימים בכלל הניתוחים.

** בצד סיכונים כלליים אלה כרוכים בניתוח סיכונים מיוחדים שיש למסור למטופל לקוי השמיעה:

I השתל הוא גוף זר, ולפעמים יכול לגרום לגירוי או לדלקת של העור באזור הניתוח. תופעה זו חולפת מעצמה או באמצעות טיפול אנטיביוטי.

II ניתוח השתלת שתל השבלול מבוצע בסמיכות לעצב הפנים שעובר באוזן התיכונה, ולכן טמון בו סיכון לפגיעה בעצב. סיכון זה עומד על שיעור של אחוז אחד בלבד, שתוצאתו לרוב איבוד תחושה קל עד בינוני באזורים שונים בפנים.

III על המטפל ליידע את המטופל בדבר תופעות לוואי אפשריות אלה, ובכלל אלה חוסר הנוחות והכאב שהן עשויות לגרום.

ד. סיכויים וסיכונים של טיפולים רפואיים חלופיים או של היעדר טיפול רפואי ;

Ⓒ כך למשל במהלך השנים נעשו ניסיונות לפתח שיטות חלופיות לביצוע ניתוח השתלת השתל השבלולי. אחת מהן פותחה על ידי פרופ' קרוננברג מתל - השומר.

** לשיטה זו שני יתרונות בולטים: ראשית, היא מונעת את הסיבוך העיקרי האפשרי בניתוח-שיתוק עצב הפנים; שנית, היא מקצרת את משך הניתוח משעתיים וחצי לפחות משעה. על המטפל לפרוס בפני המטופל את שתי חלופות הניתוח ולאפשר לו לבחור בחלופה המתאימה לו.

Ⓒ חובה זו חלה על המטפל גם אם השיטה החדשנית אינה נכללת בסל שירותי הבריאות, כך שעל המטופל לממן אותה באופן פרטי.

✓ על המטפל למסור למטופל את המידע האמור בדרך שתאפשר לו להבין את המידע הרפואי הרלבנטי לעניינו.

Ⓒ לפיכך, אם המטופל לקוי שמיעה, על המטפל לוודא שהמטופל הבין את המידע הרלבנטי על אף לקותו. לשם כך, על המטפל לנקוט אמצעים סבירים. בכלל אלה עשויים לבוא האמצעים הבאים:

- I למסור את המידע למטופל בכתב ;
- II להשתמש במתרגם לשפת הסימנים ;
- III לא לצעוק לתוך האוזן או אל מכשיר השמיעה.
- IV לדבר לאט ובקול רם, לדאוג שפיו של הדובר יהיה גלוי למטופל ונראה לעין, לעמוד באור-ולשמור על קשר עין עם המטופל.

חשוב לדעת ! 🖐

👍 עדיין אין חובה מפורשת בחוק להעניק שירותי תרגום לחירשים בתהליך הטיפול הרפואי, או להכליל דובר שפת סימנים בצוות הרפואי. עם זאת, חובה זו נגזרת מחובות אחרות המוטלות על הצוות הרפואי - למשל, החובה להעביר את המידע למטופל בצורה מובנת.

👍 לאור החוסר במתרגמים לשפת הסימנים במערכת הבריאות, מומלץ להגיע לטיפול הרפואי עם בן משפחה בגיר או ידיד שמכיר את שפת הסימנים.

👍 אם המטופל לא הבין את המידע שנמסר לו מחמת לקות השמיעה, עליו להימנע מלתת הסכמתו לטיפול עד אשר המוסד הרפואי יפתור את קשיי התקשורת עמו.

טיפול רפואי נאות ברמה רפואית סבירה

✓ מטופל זכאי לקבל טיפול רפואי נאות מבחינת יחסי האנוש.

⊖ לפיכך, התנהגות מעליבה, חסרת סבלנות או לא מנומסת כלפי לקוי שמיעה מחמת לקותו אסורה.

✓ אין במעבר המטופל ממוסד רפואי אחד למשנהו כדי לפגוע בזכותו לקבל טיפול רפואי או באיכות הטיפול הרפואי שניתן לו. עבר מטופל ממטפל אחד לאחר או ממוסד רפואי אחד לאחר, יהיה המטופל זכאי, לפי בקשתו, לשיתוף פעולה של המטפלים והמוסדות הרפואיים הקשורים לטיפול הרפואי בו, לשם הבטחת ההמשך הנאות של הטיפול.

⊖ לפיכך, במקרה של מעבר ממוסד רפואי אחד (למשל, בית חולים ציבורי) למוסד רפואי אחר (למשל, קופת חולים) לצורך ביצוע בדיקות שמיעה (שנעשו במשך השנים במוסד הראשון), חלה על המוסד הראשון החובה לסייע למטופל במעבר למוסד השני ולשתף פעולה עם מוסד זה על מנת להבטיח את המשך הטיפול הרפואי הנאות במטופל.

✓ עבר המטופל ממוסד וואו ממטפל למוסד וואו למטפל אחר, יהיה זכאי לטיפול רפואי באותה רמה המקצועית והאיכות הרפואית אותה היה זכאי לקבל במקום הראשון.

⊖ לפיכך, במקרה שמטופל לקוי שמיעה עבר מקופת חולים בעיר אחת לקופת חולים בעיר אחרת או מקופת חולים אחת לקופת חולים אחרת, זכותו הבסיסית לציוד שמיעה נותרת זהה והיא קבועה בסל.

חשוב לדעת !

👍 קופות החולים יכולות להחליט לספק למבוטחיהן טיפולים ועזרים רפואיים שאינם נכללים בסל. במקרה כזה המעבר מקופת חולים אחת לקופת חולים אחרת יכול להשפיע על היקף זכאות המבוטח לעזרי שמיעה.

👍 המבוטח עשוי להיות זכאי לטיפולים ולעזרים רפואיים שאינם נכללים בסל, מכוח הביטוח המשלים. מאחר שהביטוחים המשלימים של הקופות שונים זה מזה, עשוי המעבר מקופה אחת לקופה אחרת להשפיע על היקף זכאותו של המבוטח לעזרים נוספים אלה.

👍 לפיכך, מומלץ למבוטחים לבדוק את האופן שבו המעבר מקופה אחת לאחרת ישפיע על היקף זכאותם לעזרי שמיעה.

זכויות לקבלת החזרים עבור רכישת מכשירי שמיעה

א. ילדים ונוער עד לגיל 18

- ✓ מי הגורם המשתתף במימון? משרד הבריאות.
 - ✓ מי זכאי? קטין יהיה זכאי להשתתפות משרד הבריאות במימון מכשיר השמיעה על פי המלצה של קלינאית/תקשורת ו/או רופא אף אוזן גרון.
 - ✓ מי קובע את סוג המכשיר? סוג המכשיר יקבע על ידי הגורם המקצועי הממליץ.
 - ✓ סכום ההשתתפות ממשרד הבריאות? שיעור ההשתתפות ייקבע בהתאם לסוג המכשיר ולגובה הכנסות ההורים כמפורט להלן.
 - ☑ עד 75% מעלות המכשיר ולא יותר מ 6,000 ₪ למכשיר שמיעה דיגיטלי או מ - 3,000 ₪ למכשיר שמיעה אנלוגי, לכל אוזן.
 - ☑ ילד שלו ירידה בשמיעה זכאי לקבל השתתפות כספית ממשרד הבריאות לרכישת מכשיר FM, בשיעור של 75% מעלות המערכת ולא יותר מ 8,000 ₪.
 - ✓ מהי תדירות ההחלפה המזכה בהשתתפות במימון?
במקרה של מכשיר שמיעה - לא פחות מ - 3 שנים.
במקרה של מכשיר F.M - לא פחות מ- 5 שנים.
 - ✓ כיצד ניתן לקבל את ההחזרים ואילו מסמכים נחוצים?
Ⓒ ואלה המסמכים שיש לצרף לבקשת המימון: אודיוגרמה עדכנית, המלצה לרכישת המכשיר ממכון אודיולוגי, אישור רופא אף אוזן גרון, הצעת מחיר או קבלה מקורית, אישורי הכנסות של ההורים.
 - Ⓒ למי יש להפנות את הבקשה? יש לפנות ללשכת הבריאות המחוזית ירושלים בימי קבלת קהל.
- כתובת: רחוב יפו 86. טל' - 02-5314811. פקס - 02-5385513

ילדים ונוער עד גיל 18 - חשוב לדעת ! 🖐

- 👉 ההחזר הכספי יינתן רק על פי חשבונית/קבלה שבה צוין סוג המכשיר.
- 👉 ההחזר מתייחס לרכישת המכשיר החל משנת 2011.

ב. מי שמלאו לו 18 שנה ועד לגיל 65

- ✓ מי הגורם המשתתף במימון? משרד הבריאות.
- ✓ מי זכאי? כל מי שמלאו לו 18 שנה ועד לגיל 65, על פי המלצה של קלינאית/תקשורת ו/או רופא אף אוזן גרון.
- ✓ מי קובע את סוג המכשיר? סוג המכשיר ייקבע על ידי הגורם המקצועי הממליץ.
- ✓ מהו גובה ההחזר? עד לסכום של 917 ₪ לכל אוזן, אחת לשנה.
- ✓ מהי תדירות ההחלפה המזכה בהשתתפות במימון? אחת לשנה.

✓ כיצד ניתן לקבל את ההחזרים ואילו מסמכים נחוצים?

Ⓒ ואלה המסמכים שיש לצרף לבקשת המימון: אודיוגרמה עדכנית, המלצה לרכישת המכשיר ממכון אודיולוגי, אישור רופא אף אוזן גרון, הצעת מחיר או קבלה מקורית, אישורי הכנסות של ההורים.

Ⓒ למי יש להפנות את הבקשה? יש לפנות ללשכת הבריאות המחוזית ירושלים בימי קבלת קהל.
כתובת: רחוב יפו 86. טל- 02-5314811. פקס - 02-5385513

✎ מי שמלאו לו 18 ועד לגיל 65 - חשוב לדעת!

- 👍 ההחזר הכספי יינתן רק על פי חשבונית/קבלה שבה צוין סוג המכשיר.
- 👍 ברבים ממכונני השמיעה נמכרים מכשירי שמיעה במחירים מוזלים.

ג. מי שמלאו לו 65 או יותר

- ✓ **מי הגורם המשתתף במימון?** קופת החולים.
- ✓ **מי זכאי?** אדם שמלאו לו 65 או יותר, על פי המלצה של קלינאית/תקשורת ו/או רופא אף אוזן גרון.
- ✓ **מי קובע את סוג המכשיר?** סוג המכשיר ייקבע על ידי הגורם המקצועי הממליץ.
- ✓ **מהי תקרת ההשתתפות הכספית?** 3,126 ₪ לכל אוזן.
- ✓ **מהי תדירות ההחלפה המזכה בהשתתפות במימון?** אחת לשלוש שנים.
- ✓ **למי פונים:** יש לפנות לקופת החולים בה מבוטח כבד השמיעה או ישירות דרך מכונני השמיעה.

✎ מי שמלאו לו 65 או יותר - חשוב לדעת!

- 👍 ההחזר הכספי יינתן רק על פי חשבונית/קבלה שבה צוין סוג המכשיר.
- 👍 אין באמור לעיל כדי לפגוע בזכות למימון מכשירי שמיעה מכוח הביטוחים המשלימים השונים.
- כך למשל - קופת חולים מכבי שירותי בריאות משתתפת ברכישת מכשירי שמיעה כמפורט להלן: 83% מהתשלום בפועל ועד לתקרה של 3,077 ₪ ב"מגן זהב", ו- 33% מהתשלום בפועל ועד לתקרה של 1,223 ₪ ב"מגן כסף", אחת לשנתיים.
- 👍 על אף האמור לעיל, עדיין נותרת בידי המבוטח האפשרות לבחור אם לרכוש את המכשיר במסגרת הסכם בעל הנחות ייחודיות אלו, או לרכוש את המכשיר מכל ספק אחר לפי רצונו.

ד. מקורות מימון אחרים למכשירי שמיעה

✓ מימון מכשירי שמיעה **לנפגעי רדיפות הנאצים**: הקרן לרווחת ניצולי השואה מסייעת לקשישים ניצולי שואה ברכישת מכשירי שמיעה כמעשה של חסד ולא מכוח חוק. מספר טלפון לפניות: 03-6090866.

✓ העמותות שלהלן מוכרות מכשירי שמיעה מוזלים לקשישים בגילאי 65 ומעלה, על פי קריטריונים של זכאות הנקבעים על ידי העמותה:

I **עמותת ידיד**: 03-6885126.

II **הלשכה לשיקום נכים, משרד האוצר**: 03-5682626.

✓ **עמותת משכן הראייה**: עמותה זו, מספקת מכשירי שמיעה לנזקקים בתשלום סמלי בלבד, למתגוררים בירושלים בגילאי 6 – 20 או מעל גיל 60, והעונים על אחד הקריטריונים המפורטים באתר של העמותה בכתובת הבאה: www.fondation-optical-center.org.il לפרטים נוספים: 02-6243757.

שתלי שמיעה

א. שתל השבלול

✓ **מהו שתל השבלול?** שתל השבלול הוא מערכת הגברה בטכנולוגיה רפואית מתקדמת ביותר. שתל השבלול עוקף את החלק הפגוע באוזן הפנימית (תאי החישה שבשבלול) ושולח את המידע השמיעתי ישירות אל עצב השמיעה.

✓ **מהו תהליך ההשתלה?** לתהליך ההשתלה של שתל השבלול כמה שלבים:

☑ פנייה למרכז השתלה מוכר לבדיקות התאמה ולקבלת מידע מפורט.

☑ קבלת מידע ותיאום ציפיות עם הצוות האחראי.

☑ בדיקות רפואיות כלליות ובדיקות רופא אף אוזן גרון.

☑ שיחה עם הרופא המרדים.

☑ השתלת שתל השבלול בניחות האורך כ- 2 – 3 שעות.

☑ כחודש לאחר הניתוח - חיבור וכיוון ראשון של מעבד הדיבור על-ידי קלינאי תקשורת במרכז ההשתלות. כיוון השתל הוא הדרגתי ומתפרש על כמה פגישות.

☑ שיקום השמיעה – לומדים לשמוע עם שתל השבלול. שיקום שמיעתי ותרגול הם הכלים לשימוש מוצלח בשתל השבלול.

✋ **חשוב לדעת!**

👉 שתל השבלול משפר את שמיעתו של המושתל, מירידה חמורה או עמוקה בשמיעה לירידה קלה עד בינונית בשמיעה. יש חשיבות רבה ללמידה השמיעתית. בלעדיה לא ימומש הפוטנציאל השמיעתי של המושתל.

✓ **מימון ההשתלה ושתל קוכליארי (שבלול):**

Ⓒ **הזכאות להשתלת שתל קוכליארי אחד:**

☑ **גילאי 0 – 18:** זכאים למימון מקופת החולים של שתל אחד בתנאי שקיימת חירשות דו-צדדית אשר אינה ניתנת לשיקום באמצעות מכשירי שמיעה.

☑ **גילאי 18 ומעלה:** זכאים למימון מקופת החולים של שתל אחד בתנאי שהם מתחרשים חדשים או לקויי שמיעה ששמיעתם הידרדרה, והעונים על אמות המידה שנקבעו.

ג. הזכאות להשתלת שתל קוכליארי שני:

- ☑ אף שהשתלת שתל שני אינה מהווה סטנדרט טיפולי מקובל כדבר בשגרה, על קופת החולים לממן גם את השתל השני, במקרים הבאים:
- השתל הראשון מומן במימון פרטי.
- השתל הקיים מומן במסגרת סל הבריאות וחדל מלתפקד כלל או אינו מתפקד חלקית.
- מבוטח שמצבו הרפואי מצדיק זאת, זכאי להשתלת שתל שני **נוסף**. זכאות זו כפופה לשיקול דעת רפואי של רופאי הקופה.

ג. החזרים עבור תחזוקת השתל:

- ☑ מבוטח בכל גיל שהושתל בו שתל קוכליארי זכאי להחזרים מקופת החולים עבור החזקת השתל הקוכליארי.
- ❖ מכשיר השתל כולל גם רכיבים מתכלים שונים ובכלל זה - מעבד, כבלים, מכסה מיקרופון, טבעת שידור, סוללות נטענות או סוללות מתכלות ומטען לסוללות. זכאות המבוטח לקבל את המכשיר כוללת גם את הזכאות לאספקת ולהחלפת פרטי הציוד המתכלה ללא עלות.

ג. שיקום שמיעה לאחר ההשתלה:

- שיקום שמיעה לאחר ההשתלה, קרי אימוני שמיעה עם השתל, נכללים בסל שירותי הבריאות. על כן, האחריות למימוןם ולהספקתם למבוטח חלה על קופת החולים שבה הוא חבר.

ב. שתל אוזן תיכונה – VSB (Vibrant Sound Bridge)

שתל אוזן תיכונה

- ✓ **מהו השתל?** שתל המגרה ישירות את שרשרת העצמות של האוזן התיכונה.
- ✓ **למי מיועד?** מיועד לירידות עצביות בינוניות עד חמורות בשמיעה ו/או ירידות מעורבות בשמיעה.

ג. שתל רטט – BAHA (Bone Anchored Hearing Aid)

שתל רטט

- ✓ **מהו השתל?** מרטט (ויברטור) המושתל בעצם הגולגולת.
- ✓ **למי מיועד?** למקרים של ירידות הולכתיות ומעורבות חד-צדדיות או דו-צדדיות, שבהם יש קושי להתאים מכשיר שמיעה או במקרים של ירידות תחושתיות-עצביות חד-צדדיות.

ד. שתל משולב – *EAS (Electro Acoustic Stimulation)*

שתל משולב

✓ **מהו השתל?** מערכת המורכבת משתל שבלולי קצר וממכשיר שמיעה, כך שבזמן זמנית ניתן גירוי חשמלי לתדרים גבוהים וגירוי אקוסטי לתדרים הנמוכים.

✓ **למי מיועד?** שתל זה מיועד לירידות שמיעה עצביות המאופיינות בירידת שמיעה חדה מאוד בתדרים הגבוהים.

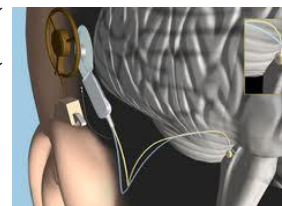
ה. שתל גזע המוח – *ABI (Auditory Brain stem Implant)*

שתל גזע המוח

✓ **מהו השתל?** שתל המגרה את האזור השמיעתי בגזע המוח.

✓ **למי מתאים?** מתאים למצבים בהם מכשיר שמיעה ושתל שבלול אינם מועילים.

חשוב לדעת !

👉 מימון ההשתלה, הזכאות להשתלת שתל שני וההחזרים עבור תחזוקת השתל, המתוארים תחת "שתל קוכליארי", רלוונטיים עבור כל סוגי השתלים הנדונים בחלק זה.

👉 שתל גזע המוח הינו טיפול חדשני שטרם בוצע בארץ. ככזה הוא אינו נכלל בסל השירותים.

👉 למידע מדויק בדבר מבנה השתלים, ניתן לפנות לחברות המייצרות ומספקות את השתלים.

טיפול לילדים תומכים ללקויי שמיעה

א. טיפולים לילדים הניתנים על ידי קלינאית תקשורת במרכזים הטיפוליים של משרד החינוך

- ✓ **אבחון תקשורתי:** אבחון תקשורתי נעשה על-מנת להעריך במדויק, ככל האפשר, את מצבו התקשורתי של לקוי השמיעה, ברמה של שמיעה, תקשורת, שפה ודיבור, ולבנות תוכנית טיפולית בהמשך.
- ✓ **טיפול תקשורתי:** טיפולי התקשורת ניתנים על-פי הצרכים האישיים של כל לקוי שמיעה. הטיפול מתבסס על הערכה כוללת של השימוש בתקשורת ומרכיביה: התייחסות למצב ולתיפקוד השמיעתי של לקוי השמיעה, הערכת העזרים השמיעתיים שבהם הוא משתמש ומידת התאמתם, הערכת התפקוד השפתי והשימוש במרכביו השונים, וכמו-כן התייחסות למובנות הדיבור ובחינת מרכיבי הפקת הדיבור.

חשוב לדעת !

👉 טיפול תקשורת ניתנים באופן פרטני ואו באופן קבוצתי, בהתאם לצורכי המטופלים.

- ✓ **הדרכה אודיולוגית:** ההדרכה האודיולוגית הניתנת ללקויי השמיעה ולהוריו, כוללת הסבר נרחב על אודות תוצאות בדיקת השמיעה, השלכותיה של הירידה בשמיעה על התפקוד בחיי היום-יום, וכן הצעת תכנית שיקום ללקויי השמיעה.
- ✓ **ייעוץ אישי בשימוש במערכות הגברה אישיות:** העברת מידע חשוב ועדכני ללקויי השמיעה ולהוריו לגבי המכשור הנגיש והמתקדם ביותר הקיים, בהתייחס לירידה בשמיעה של הלקוי. כמו כן ניתן ייעוץ למשפחות בדבר התאמת הסביבה הלימודית (כיתה אקוסטית) עבור התלמיד.
- ✓ **השאלת מכשירי שמיעה ומערכות F.M.:** השאלת מכשירי שמיעה ללקויי שמיעה אשר זקוקים להם בגלל היעדר מכשירים מכל סיבה שהיא, כגון: אבדן המכשיר האישי, המכשיר האישי בתיקון וכד'.

F.M. מערכת

ב. שירותים לסטודנטים הניתנים על ידי המכון לקידום החירש הפועל להנגשת ההשכלה הגבוהה

ומספק בין השאר שירותים לסטודנטים כגון:

- מתן ידע, מידע וייעוץ בנושא זכויות הסטודנטים.
- מכתבי הסבר להעלאת המודעות- על הנגישות הנכונה במרחב הלימודי.
- מכתבי הסבר למרצים בנושא מכשירי F.M.
- מכתבי התאמות/זכויות - הסברים לדיקט/יועץ אקדמי/מרכזי תמיכה/יועץ נגישות.
- הסברים למרצים בנושאים הבאים: התאמות בשיעורים, תוספת זמן, התאמות באנגלית, המרת מבחנים לעבודות וכו'.
- השאלת ציוד טכנולוגי לצורך נגישות: מחשבים ניידים, מכשירי F.M.
- סגור מקצועי-אישי (התערבות במקרים של חסרים בנגישות, בזכויות ועוד).
- סיוע במציאת ספקי נגישות-תרגום/תמלול.
- ייצוג חברתי-מקצועי של נושא השוויון והנגישות למול מוסדות מקבלי ההחלטות, באקדמיה ובממשלה, לצורך המשכיות המהפכה בהשכלה.

המכון לקידום
החירש בישראל
The Institute for the
Advancement of Deaf
Persons in Israel

✓ למידע נוסף ניתן לפנות למשרד המכון לקידום החירש בכתובת רח' לה גווארדיה 63 תל אביב.
למכתבים: ת.ד. 9235 תל אביב, מיקוד: 61091. טל: 03-6311595, פקס: 03-6316891.
E-mail: info@dpil.org

ג. טיפול, חינוך ושיקום לתלמידים שלהם ירידה בשמיעה במרכזים הטיפולים של משרד החינוך

✓ המרכזים החינוכיים-הטיפוליים הבאים הם גופים מקצועיים ויחודיים, אשר להם מומחיות בטיפול, בחינוך ובשיקום תלמידים שלהם ירידה בשמיעה ובני משפחותיהם.

I. מרכז מיח"א: קדם יסודי:

★ כתובת: בית שרמן, רחוב רידינג 23, רמת-אביב, תל אביב 69024.
☎ טלפון: פקס: 03-6994185 דואר אלקטרוני: SOCIETY@MICGATA.ORG.IL

II. מרכז "שמע": יסודי, חטיבת ביניים, תיכון:

★ כתובת: בית "שמע", רחוב פליטי הספר 30, תל-אביב 67948.
☎ טלפון: 03-5715656 / 7 / 8 / 9 פקס: 03-5712017.

III. מרכז "שמעיה" ומרכזי "שמע-קולנו" לציבור הדתי והחרדי.

★ "שמעיה" - כתובת: רחוב סורוצקין 9, בני-ברק. מען למכתבים: ת"ד 2729, בני-ברק.
☎ טלפון: פקס: 03-5783410 דואר אלקטרוני: SHMAYA1@012.NET.IL
★ "שמע-קולנו" - כתובת: רחוב עובדיה 34, פינת עמוס 23, ירושלים.
☎ טלפון: פקס: 03-5002007 / 8 דואר אלקטרוני: s.kolenu@bezeqint.net

חשוב לדעת !

👉 מרכזים חינוכיים-טיפוליים אלה מעניקים לתלמידים שירותים נוספים כגון :

- ☒ שירותים של אודיולוגיה חינוכית.
- ☒ השאלת מכשירי שמיעה.
- ☒ שיעור עזר ותיגבור לימודי.
- ☒ ייעוץ והדרכה.
- ☒ חינוך ושיקום חברתי (בשל הבדידות והניתוק חברתי).
- ☒ תראפיה באומנויות.
- ☒ הדרכת הורים.
- ☒ מרכז מידע לנושא הירידה בשמיעה.

👉 **כיצד פונים למרכזים אלה?** פונים למרכזים לעיל באמצעות לשכות הרווחה בעיר מגוריו של התלמיד.

👉 **אילו מסמכים יש לצרף לפנייה?** אודיוגרמה עדכנית, אישור מהמוסד לביטוח לאומי שהאדם מוכר כבעל לקות שמיעה, אישור רופא אף אוזן גרון, אישור של קלינאי תקשורת.

ד. טיפולים הניתנים למבוטחים מכוח סל שירותי הבריאות

✓ סל הבריאות קובע זכויות לטיפול שפה ודיבור על ידי קלינאית תקשורת :

- ☒ **ילדים מגיל 0 - 3:** זכאים לטיפולים ללא הגבלה וללא השתתפות עצמית, בתנאי שההפנייה לטיפול היא על ידי קופת החולים המבטחת או על ידי מומחה בתחום מטעמה.
- ☒ **ילדים מגיל 3 - 6:** זכאים ל-27 טיפולים בשנה, בעלות של השתתפות עצמית הנעה בין 22 ל- 26 ₪ לטיפול.
- ☒ **ילדים מגיל 6 - 9:** זכאים ל-9 טיפולים בשנה, בעלות של השתתפות עצמית הנעה בין 22 ל- 26 ₪ לטיפול.
- ☒ **ילדים מעל גיל 9:** זכאים לטיפולים על ידי קלינאית תקשורת מטעם משרד החינוך במרכזים החינוכיים לעיל ללא תשלום. מספר הטיפולים ייקבע לפי שיקול דעת הגורם המקצועי.
- ☒ **מעל גיל 18:** זכאים ל-20 טיפולים בשנה בעלות של השתתפות עצמית הנעה בין 22 ל- 26 ₪, בתנאי שקיימת הפניה מקלינאית תקשורת מחוזית.

חשוב לדעת !

👉 טיפולים אלו ניתנים למבוטח על ידי קופת החולים או על ידי נותני שירותים מטעמן. יוצאים מכלל זה ילדים בגילאי 9 – 18, שהטיפול בהם נמצא כאמור באחריות של משרד החינוך.

👉 מעבר למכסה שלעיל שלה זכאי המבוטח מכוח סל הבריאות, כל קופת חולים מאפשרת מכסת טיפולים נוספת בתשלום מופחת מכוח הביטוח המשלים. לכן, מומלץ לברר מה הזכויות הנוספות הנתונות לכם כוח הביטוח המשלים טרם תחילת הטיפול.

בדיקות שמיעה

א. בדיקות סקר שמיעה לילודים

- ✓ **מהי בדיקת סקר שמיעה לילודים?** בדיקת סקר שמיעה נועדה לאתר תינוקות הסובלים מלקוי שמיעה ולשקמם בגיל צעיר ככל האפשר.
- ✓ **באיזה שלב בחייו של הילוד הבדיקה מבוצעת?** הבדיקה מבוצעת במהלך אשפוז הילוד שלאחר הלידה ובטרם שחרורו מבית החולים.
- ✓ **היכן הבדיקה מבוצעת?** הבדיקה מבוצעת בבית החולים, במחלקת ילודים, שבה אושפז היילוד לאחר הלידה.
- ✓ **מי מבצע את הבדיקה?** הבדיקה צריכה להתבצע בהנחיה מקצועית של קלינאי תקשורת בעל ניסיון של לפחות 3 שנים בביצוע בדיקות שמיעה לילדים, אך לא בהכרח על ידו.
- ✓ **יידוע ההורים בדבר ביצוע הבדיקה:** יש למסור להורים מידע בדבר ביצוע בדיקת סקר שמיעה בסמוך ללידה, בתקופת מעקב ההריון ובעת הרשמה ללידה. בעת הקבלה לאשפוז בית החולים צריך למסור מידע בכתב להורים על הבדיקה וחשיבותה.

ב. בדיקות שמיעה לילדים

- ✓ בדיקות שמיעה לילדים נכללות בסל שירותי הבריאות. לכן, המבוטח זכאי לבצען על פי צורך רפואי באמצעות קופת החולים שבה הוא מבוטח וללא צורך בתשלום השתתפות עצמית.

חשוב לדעת !

בדיקות השמיעה בקופות החולים נעשות על ידי מכון שבהסכם עם הקופה.

קופת חולים לאומית מגבילה את זכאות מבוטחיה לארבע בדיקות בשנה. עם זאת, המבוטח יוכל לבצע בדיקות נוספות באישור רופא מומחה.

מבוטחי קופת חולים לאומית שביצעו את הבדיקה אצל ספקים שאינם בהסכם עם קופת חולים לאומית, זכאים להחזר הוצאות של עד 65 ₪ לבדיקה.

ג. בדיקות שמיעה למבוגרים

- ✓ בדיקות שמיעה למבוגרים נכללות בסל שירותי הבריאות. לכן, המבוטח זכאי לבצען על פי צורך רפואי.

✓ הזכאות לבדיקת שמיעה, היא בעלות של השתתפות עצמית הנעה בין 22 ל- 26 ₪.

שירותי תמיכה לתקשורת – סל תקשורת

א. אוכלוסיית לקויי שמיעה הזכאים לכלל שירותי התמיכה

✓ הקריטריונים המצטברים לזכאות:

- ☑ לקויי שמיעה מגילאי 18 ועד זקנה (60 - אישה, 65 - גבר) או לקויי שמיעה אשר התחרשו בגילאים 0 - 3 או קשישים שהיו זכאים לשירותי תמיכה לפני הגיעם לגיל הזקנה בתאריך 15.08.2012.
- ☑ לקויי שמיעה שהירידה בשמיעתם היא 70 דציבלים ומעלה באוזן הטובה.

✓ מה כוללת הזכאות?

- ☑ סל תקשורת – כולל השתתפות במימון אביזרי עזר, על פי רשימה וכנגד הצגת חשבונית (כגון- טלפון עם מכשיר הגברה, מכשיר FM, שעון מעורר רוטט, גלאי בכי ועוד), בסכום של עד 3,327 ₪, אחת ל-4 שנים, ובהשתתפות עצמית של 10 %.
 - הערה: פירוט מלא של אביזרי העזר נמצא בתקנות.
 - ☑ שירותי תרגום \ תמלול – מתורגמן לשפת הסימנים או מתמלל בכתב, בהיקף של 45 שעות לשנה.
 - דמי תקשורת - דמי תקשורת הם סכום כספי חודשי הניתן לבעלי זכאות מלאה. הסכום מועבר ישירות לחשבון הבנק של הזכאי, או ניתן באמצעות המחאה של בנק הדואר. דמי התקשורת ישולמו באמצעות המת"ס (לשכת הרווחה - המרכז לתשלומי סעד).
 - התשלום החודשי הוא על פי מצבו התעסוקתי של האדם, ובארבע דרגות תשלום: חירש עובד 381 ₪, חירש שאינו עובד 334 ₪, קשיש שעבד בעבר 92 ₪, קשיש שלא עבד בעבר 84 ₪.
 - הערה: תושבי ירושלים נדרשים להגיש את הבקשה לתשלום דמי התקשורת דרך "בית זוסמן" – המחלקה לשירותים חברתיים. כתובת: סמטת רובינשטיין 15, ירושלים.
- ☎ טלפון: 02-6413243, פקס: 02-6437004.

✓ תהליך הגשת הבקשה-

1. יש לפתוח תיק בלשכת הרווחה באזור המגורים.
2. יש למלא טופס בקשה לשירותי תמיכה בסיוע העובדת סוציאלית בלשכה.
3. יש לצרף: 2* תמונות, *טופס רפואי מלא – את חלקו הראשון ימלא רופא אף אוזן גרון. את חלקו השני ימלא קלינאי תקשורת (את הטופס יש להחזיר שהוא מלא וחתום משני הצדדים), *בדיקת שמיעה עדכנית לשנתיים האחרונות, *אישור מהמוסד לביטוח לאומי שהאדם מוכר כבעל לקות שמיעה.
4. העו"ס בלשכה ימסור את תשובתו תוך שלושה חודשים מיום הגשת הבקשה.

✓ **הגשת ערר:** לקויי שמיעה שבקשתם נדחתה רשאים לפנות ישירות לועדת ערר באגף השיקום במשרד הרווחה, רחוב יד חרוצים 10, ירושלים, וזאת באמצעות טפסים לבקשת ערר שימצאו בלשכות הרווחה.

ב. אוכלוסיית לקויי שמיעה המקבלת שירותי תמיכה חלקיים

✓ הקריטריונים:

☑ לקויי שמיעה, שגילם 18 עד זקנה (60 - אישה, 65 - גבר) ושהירידה בשמיעתם היא 50 דציבלים ומעלה באוזן הטובה.

✎ חשוב לדעת !

☝ לקויי שמיעה שגילם 16 - 18 ושהירידה בשמיעתם היא 50 דציבלים ומעלה באוזן הטובה, ושלקותם נובעת מ**רקע תורשתי**, יוכלו גם לקבל את שירותי התמיכה החלקיים.

✓ מה כוללת הזכאות?

☑ שירותי תרגום \ תמלול - מתורגמן לשפת הסימנים או מתמלל בכתב, בהיקף של 16 - 31 שעות לשנה.

✓ תהליך הגשת הבקשה-

☑ זהה לתהליך של אוכלוסיית לקויי השמיעה המקבלים את כל שירותי התמיכה, ראה לעיל.

✓ הגשת ערר

☑ זהה לתהליך של אוכלוסיית לקויי השמיעה המקבלים את כל שירותי התמיכה, ראה לעיל.

✎ חשוב לדעת !

☝ קבלת סל התקשורת מוגבלת לארבע שנים (רלוונטי גם לקבלת סל תקשורת מלא וגם חלקי). תחילתה של תקופת ארבע השנים היא מיום תחילת הזכאות. לא ניתן לקבל סל תקשורת רטרואקטיבית.

☞ לפיכך, מי שלא ניצל את זכאותו תוך ארבע שנים מיום הזכאות, לא יוכל לממשו בדיעבד.

☝ את סל התקשורת ניתן לקבל רק ממשרד הרווחה ולא מכל גורם אחר .

תודות

אנו שמחים להגיש לכם חוברת זכויות בריאות זו לחירשים ולכבדי שמיעה.

החוברת פותחה במסגרת הקליניקה לזכויות החולה שבבית הספר למשפטים במסלול האקדמי המכללה למינהל (מרכז מלו"ר), בהנחייתה של ד"ר נילי קרקו אייל.

בכתיבתם של פרקים אחדים בחוברת זו סייצו בעלי תפקידים שונים. אנו מבקשים להודות להם על הסיוע הנדיב ועל תרומתם הרבה להוצאת חוברת זו:

♦ תודה מקרה לב לאבי אמירה כהן, מבית הספר למשפטים ע"ש שטריקס, המכללה למינהל, שערכה לשונית את החוברת.

♦ תודה מיוחדת למר' עידו זרנות – מנכ"ל "בקול" ולבית רונית שרמן – מנהלת בית לוסמן – מרכז צירוני ללקויי שמיעה בירושלים.

♦ תודה לאורית לולברג – מנהלת תחום השכלה ותעסוקה במכון לקידום החירש.

♦ תודה לעורך הדיון שלומי אבני.

♦ תודה למרכז "שמע" ירושלים.

♦ תודה מקרה לב לביה"ס הספר למשפטים במסלול האקדמי המכללה למינהל, שממן את הוצאתה לאור של חוברת זו.

אנו מקווים שתמצאו את החוברת שימושית ויצילה

גיא לי בן עמי

ד"ר נילי קרקו אייל